

Andrzej Perlak¹

Represjonowani działacze zielonogórskiej „Solidarności”

Wstęp

Jako uczestnik wydarzeń dekady lat 80. XX wieku, a zarazem historyk, pragnę usystematyzować i spopularyzować wiedzę o niektórych represjonowanych działaczach szeroko pojętej zielonogórskiej „Solidarności”. Wystąpienie podzieliłem na dwie części. W pierwszej dokonałem syntetycznej prezentacji represji, na jakie byli narażeni działacze pokolenia „Solidarności”, w tym z województwa zielonogórskiego. Część druga poświęcona jest tym osobom, których losy – w mojej ocenie – najlepiej oddają opresyjność schyłkowego PRL. Wybór represjonowanych jest całkowicie subiektywny. Staralem się ukazać sylwetki tych działaczy, w stosunku do których stosowano różne rodzaje represji z przedstawionych w części pierwszej: internowanie, skazanie, szykanowanie i zwolnienie z pracy, oraz inne.

1. Represje

Wprowadzenie stanu wojennego w nocy z 12 na 13 grudnia 1981 roku zapoczątkowało w Polsce okres, w którym represje „po raz pierwszy od czasów stalinowskich miały (...) tak szeroki zasięg – ludzi wyrzucano z pracy (głównie w wyniku tzw. weryfikacji kadr, będących *de facto* czystkami politycznymi), aresztowano i internowano”².

Według danych MSW, jakie przytaczają historycy, pierwszej nocy stanu wojennego internowano 3 173 osoby. Internowano także księży, np. w okresie 15–22 grudnia 1981 roku w Zakładzie Karnym w Strzelcach Opolskich ojca Ryszarda Ślebodę (od 1 lipca 1985 roku wikariusza parafii św. Antoniego Ojców Kapucynów w Nowej Soli i opiekuna Duszpasterstwa Ludzi Pracy)³. W kolejnych dniach i miesiącach stanu wojennego internowanie zastosowano ogółem w stosunku do 9736. osób (w tym 1008. kobiet), wydając 10 132. decyzje

¹ Historyk – badacz niezależny, Bytom Odrzański, perlak0@poczta.onet.pl

² Grzegorz Majchrzak, wstęp do *Inteligentna forma internowania. Ćwiczenia i powołania do ludowego Wojska Polskiego jako forma represji po 13 grudnia 1981 r.*, red. Grzegorz Majchrzak (Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, 2016), 7). Trybunał Konstytucyjny uznał 23.02 i 16.03.2011 r., że dekret o stanie wojennym był niezgodny z ówczesną Konstytucją, gdyż został wydany przez nieuprawniony podmiot. Stan wojenny wprowadzono na wniosek niekonstytucyjnego organu (Wojskowa Rada Ocalenia Narodowego) uchwałą Rady Państwa, która nie mogła jej przyjąć także dlatego, że trwała wówczas III sesja Sejmu VIII kadencji. Stan wojenny został zawieszony 31.12.1982, a zniesiony 22.07.1983 (Dekret z 12.12.1981 o stanie wojennym, Dz. U. 1981, nr 29, poz. 154; Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 16.03.2011, sygn. akt K 35/08, Dz. U. z 28.03.2011, nr 64, poz. 342).

³ Andrzej i Maria Perlakowie, *Internowani w Uhercach II (16 sierpnia – 23 grudnia 1982 r)* (Wrocław: Oddział Instytutu Pamięci Narodowej we Wrocławiu, 2010), s. 171; Grzegorz Majchrzak, „Represje w okresie stanu wojennego w Polsce”, w: *Inteligentna forma internowania. Ćwiczenia i powołania do ludowego Wojska Polskiego jako forma represji po 13 grudnia 1981 r.*, red. Grzegorz Majchrzak (Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, 2016), 14.

o internowaniu (niektóre osoby były internowane nawet trzykrotnie)⁴. Wśród internowanych byli też tajni współpracownicy⁵. Dolegliwość internowania, czyli uwięzienia bez wyroku, polegała na tym, że pozbawienie wolności było bezterminowe⁶. Większość internowanych zwolniono latem, a ostatnich w grudniu 1982 roku, co znaczy, że byli więzieni bez wyroku przeszło rok⁷. Internowanych zwykle przetrzymywano w wydzielonych częściach zakładów karnych w trudnych warunkach, nętkano przesłuchaniami zmierzającymi do werbunku na współpracownika SB lub choćby złamania ducha oporu poprzez podpisanie deklaracji lojalności („lojalki”), od marca 1982 roku nakłaniano do emigracji z Polski bez prawa powrotu. Do końca 1982 r. w ramach operacji „Klon” SB przeprowadziła rozmowy profilaktyczno-ostrzegawcze z 997. osobami z „aktywu Solidarności” zielonogórskiej. Podpisania „lojalki” odmówiło 30 osób⁸. W 1982 roku emigrowało ok. 200, a do 25 listopada 1983 roku 770 internowanych (8%) (w latach 1982–1988 łącznie ok. 2,2 tys., tj. ok. 23% internowanych)⁹.

⁴ Majchrzak, „Represje w okresie stanu wojennego w Polsce”, 14.

⁵ Waldemar Handke podał personalia tajnych współpracowników (TW) spośród internowanych (i działaczy podziemia) z woj. leszczyńskiego. Podobnych badań dotyczących internowanych w woj. zielonogórskim nie opublikowano. Wiadomo jedynie, że z internowanych w woj. zielonogórskim cztery osoby zwolniono „ze względów operacyjnych”. (Waldemar Handke, *Solidarność Leszczyńska 1980–1990* (Leszno: Instytut im. gen. Stefana „Grotę” Roweckiego w Lesznie, 2010), 26–30, 34, 54, 57, 67, 74, 76–77, 79–80, 106, 108, 137 138–139, 149, 156, 203; Przemysław Zwiernik, „NSZZ „Solidarność” w Zielonej Górze”, w: *NSZZ Solidarność 1980–1989*, t. 4: *Polska Zachodnia*, red. Łukasz Kamiński, Grzegorz Walogóra (Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2010), 418). Dotąd opublikowano jedynie niepełną listę internowanych z województwa zielonogórskiego (np. Przemysław Grabiec, *Powstanie i działalność NSZZ „Solidarność” w Zielonej Górze w latach 1980–1981* (Zielona Góra: Wydawnictwo ORGANON, 1996), 110–111), a jedynie część z wymienionych tam osób można odszukać w wykazie wykonanym z akt o sygn. IPN Po 161/1 (Portal edukacyjny Instytutu Pamięci Narodowej 13GRUDNIA81.PL, „Wykaz alfabetyczny osób internowanych w okresie stanu wojennego (Wykonano z akt o sygn. IPN Po 161/1)”, dostęp 10.10.2019, <https://13grudnia81.pl> [dalej: „Wykaz alfabetyczny osób internowanych”]) lub w publikacjach o ośrodkach odosobnienia (Bartłomiej Perlak, *Internowani na Dolnym Śląsku i Opolszczyźnie. Ośrodki odosobnienia podległe Okręgowemu Zarządowi Zakładów Karnych we Wrocławiu (1981–1982)* (Wrocław–Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2017), s. 303–324 [Głogów], 438 [Wrocław (Włodzimierz Bogucki)]; Marta Marcinkiewicz, *Ośrodki odosobnienia 1981–1982. Wierchow Pomorskie, Jaworze, Darłówek i Głębokie* (Gdańsk: Oddział Instytutu Pamięci Narodowej w Szczecinie, Europejskie Centrum Solidarności, 2016), 400 [Darłówek (Karol Mielnicki, prawnik MKZ)]; Andrzej Perlak, „Ośrodek Internowania w Zakładzie Karnym w Uhercach”, w: Perlakowie, *Internowani w Uhercach II*, 42–43 [Uherce]). Ponieważ wśród internowanych w województwie zielonogórskim byli tajni współpracownicy, istotną rolę odgrywa uzyskiwany w Urzędzie do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych *statusu działacza opozycji antykomunistycznej lub/i osoby represjonowanej z przyczyn politycznych* [dalej: *status*], bądź też nadany przez Prezydenta RP Krzyż Wolności i Solidarności [dalej: KWIS]. W obu przypadkach dokonywana jest bowiem lustracja działacza przed honorowaniem go *statusem* lub KWIS. W obecnym stanie prawnym jest to jedyny sposób, by ustalić, kto nie był TW wśród działaczy, którzy nie aspirują do stanowisk objętych obowiązkiem lustracyjnym. Niestety dotąd nie ma podstaw prawnych do opublikowania listy osób ze *statusem*. Natomiast rozproszone dotąd informacje o odznaczonych KWIS można odszukać na nowopowstałej stronie IPN (*Krzyż Wolności i Solidarności. Lista osób odznaczonych*, dostęp 10.10.2019, <https://odznaczeni-kwis.ipn.gov.pl>).

⁶ Andrzej Perlak, „Wyrte w pamięci”, w: Perlakowie, *Internowani w Uhercach II*, 231.

⁷ Majchrzak, „Represje w okresie stanu wojennego w Polsce”, 14.

⁸ Zwiernik, „NSZZ „Solidarność” w Zielonej Górze”, 418.

⁹ Wojciech Polak, „Specyfika represji stanu wojennego”, w: *Internowani i uwięzieni w stanie wojennym*, red. Tomasz Kurpierz, Jarosław Neja (Katowice–Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2018), 16–18; Grzegorz Wołk, „Paszport w jedną stronę? Emigracja internowanych po wprowadzeniu stanu wojennego”, w: *Internowani i uwięzieni w stanie wojennym*, red. Tomasz Kurpierz, Jarosław Neja, 54, 69.

W regionie zielonogórskim internowano 46 osób. W pierwszej dobie stanu wojennego internowano 34 osoby, a 14 i 15 grudnia dalszych osiem. Kolejnych internowano w maju 1982 roku przed zapowiadzianym protestem. W tej grupie byli pracownicy Zaodrzańskich Zakładów Przemysłu Metalowego „Zastal” w Zielonej Górze: Jan Klecki i Bogumił Pawłowski¹⁰. Liczby te wskazują na odmienną tendencję niż odnotowana w całym kraju, gdyż większość działaczy zielonogórskich internowano w pierwszej dobie stanu wojennego. Wiadomo, że z zielonogórskich działaczy emigrowało 16 internowanych (35%), a więc znacznie więcej niż średnio w kraju¹¹.

Z ZR NSZZ „Solidarność” w Zielonej Górze liczącego 40 osób internowano co czwartego działacza: obu wiceprzewodniczących – Leona Mituro i Jana Papinę (obaj emigrowali)¹², oraz członków Prezydium ZR (Edward Krzycki¹³, Tadeusz Latko, Zbigniew Mrowiec (emigrował), Andrzej Perlak i Marian Podsada (emigrował)¹⁴); a także dwu kolejnych przewodniczących Wojewódzkiego Komitetu Założycielskiego NSZZ Rolników Indywidualnych „Solidarność” (Jan Nanowski z Modrzycy, który emigrował i Edward Lipiec z Drożkowa k. Żar¹⁵) oraz przewodniczącego Komitetu Uczelnianego NZS w Wyższej Szkole Inżynierskiej w Zielonej Górze – Jana Markowskiego¹⁶. Z działaczy NSZZ „Solidarność” Region Dolny Śląsk internowano nowosolan: Szczepana Bąka i Andrzeja Geneję¹⁷. Przewodniczący Zarządu Regionu w Zielonej Górze, członek Komisji Krajowej NSZZ „Solidarność” – Mieczysław

¹⁰ Obaj (wraz z Andrzejem Perlakiem internowanym 13 XII 1981 r.) z obozu w Głogowie byli przewiezieni do Grodkowa a następnie aż w Bieszczady – wszyscy trzej zwolnieni z internowania w Uhercach 30.11.1982 r. („Wykaz alfabetyczny osób internowanych”, poz. 3411, 6242, 6298).

¹¹ Grabiec, *Powstanie i działalność NSZZ „Solidarność” w Zielonej Górze w latach 1980–1981*, 110–111.

¹² Skład ZR podał Przemysław Zwiernik (Zwiernik, „NSZZ „Solidarność” w Zielonej Górze”, 401). Nadal jednak brak ustaleń co do składu MKZ (Przemysław Zwiernik, „Region Zielona Góra NSZZ „Solidarność”, w: *Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 3, Grzegorz Waligóra, red. (Warszawa: Stowarzyszenie Pokolenie, Instytut Pamięci Narodowej, 2019), s. 488-490). L. Mituro – działacz z „Zastalu” w Zielonej Górze, J. Papina z Zakładu Projektowania i Usług Inwestycyjnych „Inwestprojekt”. („Wykaz alfabetyczny osób internowanych”, poz. 5432, 6148; Perlak, *Internowani na Dolnym Śląsku i Opolszczyźnie*, 320).

¹³ E. Krzycki („Kromet” w Krośnie Odrzańskim) został internowany pomimo, że 23 XI 1981 r. złożył rezygnację z funkcji członka Prezydium ZR (Zwiernik, „NSZZ „Solidarność” w Zielonej Górze”, 401–402, 415, 419).

¹⁴ T. Latko – pracował w WSS „Społem” w Zielonej Górze, Z. Mrowiec w Zielonogórskim Zjednoczeniu Budownictwa, A. Perlak w Zespole Szkół Spożywczych w Nowej Soli, M. Podsada w Nadleśnictwie Krzystkowice („Wykaz alfabetyczny osób internowanych”, poz. 4090 [Krzycki], 4510, 5543, 6298, 6567; Perlak, *Internowani na Dolnym Śląsku i Opolszczyźnie*, 311, 313).

¹⁵ J. Nanowski został powołany w skład Krajowego Komitetu Założycielskiego NSZZ RI „S”, a funkcję zielonogórskiego przewodniczącego WKZ przejął po nim E. Lipiec Obaj zostali internowani 13.12.1981 r.: Nanowski do 11.02.1982, Lipiec do 12.07.1982, a po zwolnieniu z internowania podjął działalność w konspiracji (jako jedyny z zielonogórskich przewodniczących Związku, pozostali emigrowali) („Wykaz alfabetyczny osób internowanych”, poz. 5642, 4664; Perlak, *Internowani na Dolnym Śląsku i Opolszczyźnie*, 305, 319).

¹⁶ J. Markowski, student IV roku WSI w Zielonej Górze był internowany do 23 VII 1982 („Wykaz alfabetyczny osób internowanych”, poz. 5115; Perlak, *Internowani na Dolnym Śląsku i Opolszczyźnie*, 321).

¹⁷ Sz. Bąk pracował w Dolnośląskich Zakładach Metalurgicznych „Dozamet”; a A. Geneja w Nowosolskiej Fabryce Nici „Odra” („Wykaz alfabetyczny osób internowanych”, poz. 174, 1965).

Oszmian, który uniknął zatrzymania, sam zgłosił się na milicję i został internowany¹⁸. Towarzyszył mu ks. Henryk Nowik „dla dodania otuchy”¹⁹.

Internowano także dwu kolejnych przewodniczącego MKZ w Zielonej Górze – Kazimierza Skorupskiego i Macieja Ołtarzewskiego (obaj emigrowali)²⁰. Wypowiedzieli się w reżimowej prasie: K. Skorupski złożył oświadczenie, a M. Ołtarzewski udzielił obszernego wywiadu, który stał się zaczynem do działań propagandowych władz wymierzonych w „Solidarność”²¹. Internowano także członków MKZ – oddelegowanych: Andrzeja Busse – emigrował po pobiciu w czasie internowania (Kwidzyń) i Adama Niezgodę (przedstawiciel w KKP, emigrował)²² oraz nieoddelegowanych: Tadeusza Aftarczuka i Edwarda Mincera²³. Wśród internowanych znaleźli się też redaktorzy związkowych pism: Jerzy Podbielski, Włodzimierz Przybyłko, Zenon Szachowicz (emigrował)²⁴, działacze z grupy interwencyjnej – Karol Mielnicki²⁵ i Włodzimierz Bogucki²⁶. Ten ostatni ujawnił w swojej relacji z 2005 roku, że w 1981 roku pełnił

¹⁸ M. Oszmian (Zakład Usług Technicznych Spółdzielni Inwalidów w Zielonej Górze) był internowany do 26 VI 1982, a w grudniu 1982 r. emigrował do Szwecji („Wykaz alfabetyczny osób internowanych”, poz. 6041; Perlak, *Internowani na Dolnym Śląsku i Opolszczyźnie*, 317); Maria i Andrzej Perlakowie, *Nowosolska „Solidarność”. Relacje, wspomnienia, dokumenty (wrzesień 1980 – 23 grudnia 1982)*, Poznań: Oddział Instytutu Pamięci Narodowej w Poznaniu, 2013, 90, 124; Zwiernik, „NSZZ „Solidarność” w Zielonej Górze”, 419).

¹⁹ Postać ks. H. Nowika, kapelana MKZ/ZR NSZZ „Solidarność” w Zielonej Górze, jest niejednoznaczna. Historycy ustalili, że w 1966 r. został zarejestrowany w Wydziale IV WUSW w Zielonej Górze (później w Gorzowie Wlkp.) jako tajny współpracownik SB o pseudonimie „Aleksander”. Akta sprawy prowadzonej do kwietnia 1985 r. zostały w roku 1990 wybrakowane (Daniel Koteluk, „Ksiądz Henryk Nowik w krajobrazie zielonogórskiej społeczności”, w: *Władze wobec kościołów i związków wyznaniowych na Środkowym Nadodrzu w latach 1980–1989*, red. Elżbieta Wojcieszek, (Poznań–Warszawa: Oddział Instytutu Pamięci Narodowej w Poznaniu, 2016), 102; Przemysław Zwiernik, „Państwo, Kościół, „Solidarność” w województwie zielonogórskim 1980–1981. Zarys problemu”, w: *Władze wobec kościołów i związków wyznaniowych na Środkowym Nadodrzu w latach 1980–1989*, red. E. Elżbieta Wojcieszek, 74–75; Dariusz Śmierczalski-Wachocz, „Ksiądz kanonik Benedykt Pacyga – «inwigilowany pasterz»”, w: *Władze wobec kościołów i związków wyznaniowych na Środkowym Nadodrzu w latach 1980–1989*, red. E. Elżbieta Wojcieszek, 110).

²⁰ „Wykaz alfabetyczny osób internowanych”, poz. 7452, 5958; Perlak, *Internowani na Dolnym Śląsku i Opolszczyźnie*, 312.

²¹ Gazety z tekstami K. Skorupskiego i M. Ołtarzewskiego były dostarczone do cel internowanym (Zwiernik, „NSZZ „Solidarność” w Zielonej Górze”, 420; Perlakowie, *Nowosolska „Solidarność”*, 124). K. Skorupski pracował w Teatrze im. Kruczkowskiego, zwolniony z internowania z końcem 1981 r. emigrował do Francji, a M. Ołtarzewski (zatrudniony w Wojewódzkim Ośrodku Sportu, Turystyki i Rekreacji w Zielonej Górze), internowany do kwietnia 1982, w marcu 1983 r. emigrował do USA (Perlakowie, *Nowosolska „Solidarność”*, 124, 41, 48–49).

²² A. Busse był pracownikiem Zakładu Energetycznego w Zielonej Górze, A. Niezgoda – lekarzem („Wykaz alfabetyczny osób internowanych”, poz. 821, 5735; Zwiernik, „NSZZ „Solidarność” w Zielonej Górze”, 391–393, 396–397, 402, 416, 433).

²³ T. Aftarczyk (w czerwcu 1981 r. przewodniczący WZD w Zielonej Górze), pracował jako elektromonter w Zakładach Płyt Pilśniowych w Krośnie Odrzańskim, E. Mincer jako dziennikarz w Radiu „Zachód” („Wykaz alfabetyczny osób internowanych”, poz. 40, 5392; E. Mincer, „Przypadek dziennikarza w stanie wojennym”, w: *Stan wojenny na Ziemi Lubuskiej*, red. Cz. Osękowski, R. Skobelski (Zielona Góra: Uniwersytet Zielonogórski, 2009), 233–235; Zwiernik, „NSZZ „Solidarność” w Zielonej Górze”, 396, 441, 443).

²⁴ „Wykaz alfabetyczny osób internowanych”, poz. 6548, 6718, 8120.

²⁵ K. Mielnicki – prawnik, kierownik grupy interwencyjnej MKZ, internowany w Darłównie („Wykaz alfabetyczny osób internowanych”, poz. 5331; Marta Marcinkiewicz, *Ośrodki odosobnienia 1981–1982*, 400).

²⁶ W. Bogucki – pracownik Urzędu Wojewódzkiego w Zielonej Górze, współpracownik Biura Interwencyjno-Prawnego przy ZR. W swej relacji podawał, że był internowany do 16.05.1982 r., co jak wykazał pracownik Oddziału IPN w Poznaniu Przemysław Zwiernik, nie jest zgodne z prawdą. Został zwolniony we Wrocławiu 16.02.1982 r., co potwierdzają też badania B. Perlaka i dostępne już powszechnie źródła archiwalne (Włodzimierz

„jako osoba, która miała mieć specjalne zadanie (...) funkcję sekretarza Wojewódzkiego Komitetu Obrony oraz szefa Dyżurnej Służby Operacyjnej”²⁷.

Rada Państwa z pogwałceniem prawa przyjęła dekrety²⁸ m.in. wprowadzający na czas stanu wojennego postępowanie doraźne oraz umożliwiający przekazanie spraw do sądów wojskowych (z najniższą przewidzianą karą – 3 lata więzienia) oraz postępowanie przyspieszone (kara pozbawienia wolności do 2 lat i grzywna do 100 tys. zł.)²⁹. W okresie stanu wojennego wszczęto w trybie doraźnym 10 774 śledztwa przeciwko 13 634. osobom³⁰. Główny ciężar stosowania represji złożono w ręce sądów wojskowych (do 21 lipca 1983 roku skazały 10 191 osób, a sądy powszechne 1685 osób)³¹. Sądy wojskowe wydały sześć wyroków śmierci, m.in. wobec Zdzisława Najdera, dyrektora Rozgłośni Polskiej Radia Wolna Europa³².

W początkowym okresie działaczy, którym nie można było postawić zarzutów internowywano. Zwolnienie z internowania niekiedy nie było też równoznaczne z odzyskaniem wolności, a z zaostrzeniem represji. Wobec bowiem 424. osób internowanie zamieniono na tymczasowe aresztowanie, a kolejnych 116 osób aresztowano po zwolnieniu z internowania. Niektórych internowanych działaczy Komisji Krajowej NSZZ „Solidarność” i KOR aresztowano z zamiarem postawienia przed sądem za działalność sprzed 13 grudnia 1981 roku pomimo, że czyny te były objęte abolicją z chwilą wprowadzenia stanu wojennego³³. W ich sprawie Stanisław Szymkowiak, pracownik Ośrodka Badawczo-Rozwojowego Metrologii Elektrycznej w „Lumelu” w Zielonej Górze, członek Komisji Krajowej, został wezwany na przesłuchanie do Warszawy, na Rakowiecką³⁴.

Bogucki, „Wspomnienie o stanie wojennym”, w: *Stan wojenny na Ziemi Lubuskiej*, red. Czesław Osękowski, Robert Skobelski (Zielone Góra: Uniwersytet Zielonogórski, 2009), 217; Zwiernik, „NSZZ „Solidarność” w Zielonej Górze”, 419; Perlak, *Internowani na Dolnym Śląsku i Opolszczyźnie*, 438; „Wykaz alfabetyczny osób internowanych”, poz. 537).

²⁷ Włodzimierz Bogucki, w: *Powstanie NSZZ „Solidarność” w Zielonej Górze*, t. 1: *Opowiemy wam o tych wypadkach...*, red. Roman W. Łuczkiwicz (Zielona Góra: Gimnazjum nr 1 w Zielonej Górze, 2005), 69–70.

²⁸ Zarówno same dekrety, jak i Dziennik Ustaw, w którym je opublikowano, były antydatowane. Dekrety z 12.12.1981 były uchwalone dzień później i przez organ nieuprawniony, o czym była już mowa [przypis 2]. Opublikowane zostały 17.12.1981 w Dzienniku Ustaw z 14.12.1981, a więc także z naruszeniem prawa.

²⁹ Dekret z 12.12.1981 o postępowaniach szczególnych w sprawach o przestępstwa i wykroczenia w czasie obowiązywania stanu wojennego, Dz.U. 1981, nr 29, poz. 156; Dekret z 12.12.1981 o przekazaniu do właściwości sądów wojskowych spraw o niektóre przestępstwa oraz o zmianie ustroju sądów wojskowych i wojskowych jednostek organizacyjnych Prokuratury Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w czasie obowiązywania stanu wojennego, Dz. U. 1981, nr 29, poz. 157; Majchrzak, „Represje w okresie stanu wojennego w Polsce”, 15.

³⁰ Majchrzak, „Represje w okresie stanu wojennego w Polsce”, 15.

³¹ Majchrzak, „Represje w okresie stanu wojennego w Polsce”, 15–16.

³² Majchrzak, „Represje w okresie stanu wojennego w Polsce”, 17.

³³ Majchrzak, „Represje w okresie stanu wojennego w Polsce”, 14.

³⁴ Stanisław Szymkowiak, w: *Powstanie NSZZ „Solidarność” w Zielonej Górze*, t. 1: *Opowiemy wam o tych wypadkach...*, red. Roman W. Łuczkiwicz, (Zielona Góra: Gimnazjum nr 1 w Zielonej Górze, 2005), 47–48, 52.

W woj. zielonogórskim do ogłoszenia lipcowej amnestii 1986 r. Wydział Śledczy KW MO prowadził 25 spraw. Główny ciężar stosowania represji przyjęły na siebie sądy wojskowe (w 1982 roku – sędzono 26 osób). Sąd Śląskiego Okręgu Wojskowego na sesji wyjazdowej w Zielonej Górze 17 czerwca 1982 r. skazał 11. z 16. oskarżonych działaczy „Solidarności” ze Świebodzina na wyroki aż do 6 lat więzienia (dla głównego oskarżonego Czesława Stasiaka prokurator zażądał kary 12 lat pozbawienia wolności). W maju 1983 r. Sąd Rejonowy w Żarach skazał 13. działaczy Komisji Wykonawczej „Solidarności” Ziemi Żarskiej (w tym Krzysztofa Cierpińskiego, konspiracyjnego dublera E. Lipca) na kary pozbawienia wolności do lat 2 w zawieszeniu³⁵. SB rozbiła też dwie konspiracyjne struktury o charakterze regionalnym: w sierpniu 1982 roku związaną z pismem „Solidarność Środkowego Nadodrza” grupę Arkadiusza Olszowego, a w grudniu 1983 roku grupę Hieronimy Liberkowskiej wydającej pismo „Zielonogórski Serwis Informacyjny”³⁶. obrońca represjonowanych adwokat Walerian Piotrowski ocenił, że w województwie zielonogórskim akty oskarżenia wnoszone były w większości w trybie zwykłym, a sędziowie „starali się swoje obowiązki wykonywać w taki sposób, by wydawane przez nich wyroki były umiarkowane”³⁷.

Powszechnie stosowaną represją było stawianie przed kolegiami ds. wykroczeń, a te skazywały opozycjonistów na kary aresztu i grzywny³⁸.

W listopadzie 1982 roku zaczęto stosować represję znaną od lat pięćdziesiątych (wówczas były to tzw. jednostki pracy, jednostki kleryków). Działaczy średniego szczebla powoływano do ludowego Wojska Polskiego do odbycia służby lub na ćwiczenia. Działania te PRL-owski generał Wojciech Jaruzelski określił mianem „inteligentnej formy internowania”. Objęto nią prawie 2 tys. działaczy, w tym także „osoby krótko po zabiegach operacyjnych, niektóre w opatrunkach gipsowych całej kończyny dolnej, kołnierzach ortopedycznych szyi, z infekcjami,

³⁵ Wśród skazanych z Cz. Stasiakiem był wiceprezes Sądu Rejonowego w Świebodzinie sędzia Hubert Błaszczuk, członek konspiracyjnego Sztabu organizacji Podziemie „Solidarności” Ziemi Świebodzińskiej (Przemysław Zwiernik, „Region Zielona Góra NSZZ „Solidarność”, w: *Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976-1989*, t. 3, Grzegorz Waligóra, red. (Warszawa: Stowarzyszenie Pokolenie, Instytut Pamięci Narodowej, 2019), s. 488-490; Przemysław Zwiernik, „Hubert Andrzej Błaszczuk”, w: *Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976 – 1989*, t. 1, Mirosława Łątkowska, red. (Warszawa: Stowarzyszenie Pokolenie, Instytut Pamięci Narodowej, 2010), 51; Zwiernik, „NSZZ „Solidarność” w Zielonej Górze”, 425).

³⁶ Po odstąpieniu od prowadzenia sprawy w trybie doraźnym 11 maja 1983 r. w sprawie A. Olszowego zapadły wyroki do 10 miesięcy pozbawienia wolności w zawieszeniu na 2 lata, a w związku z amnestią z 22 lipca 1984 roku nie doszło do procesu 11. działaczy objętych aktem oskarżenia w sprawie H. Liberkowskiej (Zwiernik, „NSZZ „Solidarność” w Zielonej Górze”, 422–423).

³⁷ Walerian Piotrowski, „Stan wojenny w Zielonej Górze – po 25 latach. Refleksja adwokata – obrońcy sądowego”, w: *Stan wojenny na Ziemi Lubuskiej*, red. Czesław Osękowski, Robert Skobelski (Zielona Góra: Uniwersytet Zielonogórski, 2009), 226.

³⁸ Majchrzak, „Represje w okresie stanu wojennego w Polsce”, 17.

gorączkujących, z zapaleniem dróg oddechowych, dyskopatią”³⁹. „Ćwiczenia” prowadzono w jednostkach wojskowych w: Brzegu, Budowie, Chełmie nad Wisłą, Czarnem, Czerwonym Borze koło Łomży, Głogowie, Gorzowie Wielkopolskim, Rawiczu, Trzebiatowie i Uniściu, zaś poborowuch skupiono w jednostkach wojskowych w Chełmie, Jarosławiu i Węgorzewie⁴⁰. Internowany do lipca 1982 roku Jan Markowski – przewodniczący NZS na WSI, po ukończeniu studiów został powołany do wojska w Szkole Oficerów Rezerwy w Ośrodku Szkolenia Wojsk Lądowych w Elblągu. Gdy ironizując oświadczył, że nie będzie uczestniczył w wyborach do rad narodowych (17.06.1984), gdyż „za politykę już siedział”, natychmiast przestał być podchorążym i został skierowany do odbycia zasadniczej służby wojskowej w Pułku Zmechanizowanym w Trzebiatowie na Pomorzu Zachodnim.

Tzw. weryfikację kadrową, czyli czystki przeprowadzono w dwu etapach: wobec osób funkcyjnych, a następnie – już z udziałem nowej „zweryfikowanej” kadry kierowniczej, wobec ogółu pracowników. Weryfikacją objęto dziennikarzy, a także i inne środowiska: wymiar sprawiedliwości, administrację państwową i szkolnictwo, w tym wyższe⁴¹. Wśród osób zwolnionych z pracy w wyniku weryfikacji był m.in. były internowany E. Mincer z Radia Zachód⁴².

SB prowadziła też tzw. działania specjalne, w tym nękające (np. listy i telefony z pogrózkami, nieprawdziwymi informacjami, rozpowszechnianie plotek, także o rzekomej współpracy z SB, czym starano się izolować poddawanego represjom w środowisku). Atomizację społeczeństwa prowadzono poprzez zastraszanie, internowania i zasądzanie wysokich wyroków. W akcji tłumienia protestu przeciwko wprowadzeniu stanu wojennego użyto broni palnej przy pacyfikacji kopalni „Wujek”, w wyniku czego 9 górników poniosło śmierć, a wielu odniosło rany. Zastrzelono też uczestników manifestacji – w Lubinie zginęły 3 osoby, a ofiary były także m.in. w Gdańsku i Wrocławiu. Dochodziło też do porwań i pobić, niewyjaśnionych zgonów w więzieniach. Wśród zamordowanych był ks. Jerzy Popiełuszko. W tzw. raporcie [Jana] Rokity z 1989 roku, będącym owocem pracy Sejmowej Komisji Nadzwyczajnej do Zbadania

³⁹ M. Góra, „Powołanie działaczy opozycji antykomunistycznej do jednostki wojskowej w Chełmie jako forma represji okresu stasnu wojennego w świetle śledztwa Oddziałowej Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Gdańsku”, w: *Inteligentna forma internowania*, Grzegorz Majchrzak, red., 121–122.

⁴⁰ Dotąd IPN ustalił nazwiska 1 447 rezerwistów powołanych na ćwiczenia i 264. poborowuch skierowanych do odbycia zasadniczej służby wojskowej. Wśród Wojskowych Komend Uzupełnień wymienia się zielonogórską, co sprawia, że wątek ten wymaga szczegółowych badań (Majchrzak, wstęp do *Inteligentna forma internowania*, 7; Łukasz Rabczyński, „Wprowadzenie” [do aneksów], w: *Inteligentna forma internowania*, Grzegorz Majchrzak, red., 321–322).

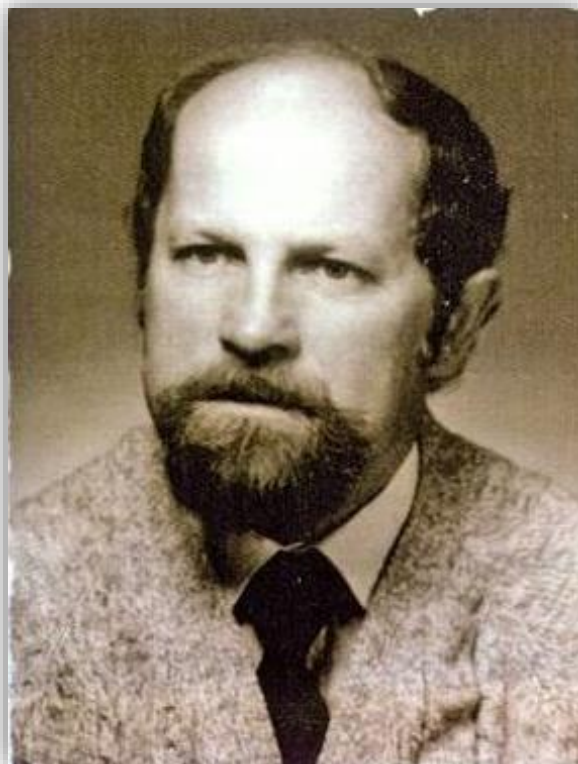
⁴¹ Majchrzak, „Represje w okresie stanu wojennego w Polsce”, 18–19.

⁴² E. Mincer [w:] *Powstanie NSZZ Solidarność w Zielonej Górze*, cz. 2: *Nie zapomnijcie tamtych dni...*, Roman W. Łuczkiwicz, red. (Zielona Góra: Gimnazjum nr 1 w Zielonej Górze, 2006), 68.

Działalności MSW, wskazano na śmierć 122 osób, w tym 88. bez wątpliwości zakwalifikowano jako efekt działania funkcjonariuszy resortu spraw wewnętrznych gen. Kiszczaka⁴³.

Ofiary stanu wojennego, które doznały uszczerbku na zdrowiu, a nawet zmarły, z powodu wyłączenia telefonów, co skutkowało brakiem możliwości wezwania lekarza, dotąd nie zostały policzone. Na stan zdrowia wpływ miało też niewystarczające zaopatrzenie sklepów – pomimo systemu kartkowego, wiele towarów nie było dostępnych. Życie utrudniało ogłoszenie godziny policyjnej i zakaz przemieszczania się poza miejsce swego zameldowania bez stosownej przepustki. Pogłębiła się inflacja. Codzienne życie było więc bardzo trudne. Pomimo tego wiele osób, w tym w województwie zielonogórskim, pamiętającym represje z 1960 r. po obronie Domu Katolickiego w Zielonej Górze, zaangażowało się w konspirację.

2. Przykłady działaczy pokolenia „Solidarności” represjonowanych po 13 grudnia 1981 roku

Fotografia 1. Andrzej Geneja
Źródło: zbiory M.A.Perlaków

Bezprawne decyzje o internowaniu działaczy zielonogórskiej „Solidarności” podpisywał płk Aleksandr Borysiewicz komendant wojewódzki MO w Zielonej Górze⁴⁴ Wśród internowanych nocą z 12 na 13 grudnia 1981 roku znalazł się Andrzej Geneja, działacz

⁴³ Majchrzak, „Represje w okresie stanu wojennego w Polsce”, 21.

⁴⁴ Paweł Piotrowski, red. *Aparat Bezpieczeństwa w Polsce. Kadra Kierownicza*, t. 3: 1975–1990 (Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2008), s. 343.

nowosolski, przewodniczący „Solidarności” przy Nowosolskiej Fabryce Nici „Odra”, wybrany do ZR Dolny Śląsk. Przewieziony 13 grudnia do Aresztu Śledczego w Zielonej Górze był osadzony w osobnej celi. Na krótko dołączono do niego J. Podbielskiego, a później Edwarda Borowskiego – przewodniczącego ZR w Gorzowie Wlkp. Święta Bożego Narodzenia A. Geneja przeżył w izolacji, sam w celi. W dn. 8 stycznia 1981 roku został w Areszcie Śledczym w Zielonej Górze dotkliwie pobity przez funkcjonariuszy w obecności SB-ka por. Romana Wojtasa⁴⁵. W wyniku pobicia doznał uszkodzenia kręgosłupa. Następnego dnia po pobiciu, czyli 9 stycznia 1982 roku A. Geneja został przewieziony do ośrodka internowania w Głogowie, gdzie osadzonego w celi leczono ambulatoryjnie w związku z pobiciem. W dniu 20 stycznia 1982 roku został przewieziony do ośrodka internowania w Areszcie Śledczym w Ostrowie Wlkp. Zwolniony 8 kwietnia 1982 roku do pełni zdrowia już nie powrócił.

Był od 13 kwietnia 1982 roku kontrolowany operacyjnie w ramach Kwestionariusza Ewidencyjnego (KE) krypt. „Demagog” i nadal represjonowany – przesunięty na inne stanowisko pracy, wielokrotnie wzywany na rozmowy profilaktyczno-ostrzegawcze (14 razy), zastraszany, nękanym wielokrotnie przeprowadzanymi przeszukaniem w mieszkaniu, ukarany w dn. 13 kwietnia 1983 roku karą grzywny przez Kolegium ds. Wykroczeń przy Wojewodzie Zielonogórskim za noszenie znaczka „Solidarności”. KE prowadzono do 22 maja 1984 roku W latach 1985–1989 był wielokrotnie zwalniany z pracy. Powrócił do macierzystego zakładu „Odra” na żądania reaktywowanej „Solidarności” w maju 1989 roku⁴⁶.

Działalność A. Geneji jest mało znana w środowisku lokalnym i wśród historyków, pomimo, że należy do grona osób najbardziej zasłużonych, a w ośrodku internowania w Zielonej Górze został dotkliwie pobity, co spowodowało trwałe uszczerbek na zdrowiu. Nie bez powodu i później był dotkliwie represjonowany. To bowiem nie w nowosolskim „Dozamecie” a w „Odrze” powstał pierwszy Komitet Założycielski „Solidarności”. A. Geneja zorganizował Związek już 9 września 1980 r. i zarejestrował (nr 41), gdy powstał w dn. 15 września 1980 roku MKZ w Zielonej Górze. Do „Solidarności” w „Odrze” należało w dniu 25 września 1980 roku już 3 500 osób (80% załogi) i ok. 200 rencistów i emerytów. Do 30 września przeprowadzono demokratyczne wybory poczynając od najniższego szczebla związkowej struktury, a 8 listopada 1980 wybrano A. Geneję przewodniczącym „Solidarności” w „Odrze”⁴⁷. „Pierwsze sygnały o tym, że działalność związku jest niewygodna dla władzy

⁴⁵ Andrzej Geneja, *Pobicie w obozie internowania*, w: Perlakowie, *Nowosolska „Solidarność”*, 229.

⁴⁶ Perlakowie, *Nowosolska „Solidarność”*, 28-29; Biuletyn Informacji Publicznej. Instytut Pamięci Narodowej Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, „Katalog osób rozpracowywanych” [Andrzej Geneja]. Dostęp 10.10.2019, <http://katalog.bip.ipn.gov.pl>, dalej: „Katalog osób represjonowanych”.

⁴⁷ Perlakowie, *Nowosolska „Solidarność”*, 28–30.

pojawiły się już w październiku [19]80 r.” – wspomina A. Geneja. „Wtedy na terenie fabryki doszło do mojego pierwszego spotkania z Romanem Wojtasem, porucznikiem Służby Bezpieczeństwa, który pełnił tzw. funkcję „opiekuna” politycznego zakładu. Dał mi wtedy do zrozumienia, że będzie miał mnie na oku i śledził moją działalność”⁴⁸. Już 29 października 1980 roku A. Geneja będący w zainteresowaniu SB został zarejestrowany jako figurant (osoba rozpracowywana) przez Wydz. V KWMO w Zielonej Górze do Sprawy Obiektowej krypt. „Wrzeciono” wszczętej 10 lat wcześniej na „obiekt” – Nowosolska Fabryka Nici „Odra” w Nowej Soli⁴⁹.

Pielęgnowana jest wiedza o Mszy św. z udziałem ks. bp. Pawła Sochy odprawionej 4 grudnia 1981 r. na terenie nowosolskiego „Dozamet”, a nie była ona jedyną zorganizowaną w Nowej Soli. A. Geneja był inicjatorem i organizatorem pierwszej połowej Mszy św. odprawionej w Nowej Soli. Odprawiono ją w centrum Nowej Soli na Pl. św. Floriana w dniu 17 września 1981 roku. Po niej, w obecności ks. bp. Pawła Sochy, A. Geneja przemówił do zebranych, nawiązując do daty 17 września 1939 roku jako dnia napaści ZSRR na Polskę i wśród skutków wymienił mord katyński. Wystąpienie to było ważnym wsparciem dla inicjatywy członka ZR w Zielonej Górze A. Perlaka, którego broszura pt. „Katyń” ukazała się w kwietniu 1981 roku nakładem MKZ. Wystąpienie A. Geneji nie pozostało bez konsekwencji. Przesłuchano go w sprawie wystąpienia, odtworzono przy tym fragmenty jego przemówienia. Prokuratura Wojewódzka w Zielonej Górze wszczęła postępowanie przygotowawcze w tej sprawie (umorzone w związku z wprowadzeniem stanu wojennego)⁵⁰. Dwa dni po wystąpieniu Geneji po Mszy św. wyłączono go ze Sprawy Obiektowej „Wrzeciono” do Sprawy Operacyjnego Sprawdzenia i nadano jej kryptonim „Demagog”. SB odnotowała, że „Na terenie zakładu prowadził szereg akcji o charakterze antypaństwowym. Był autorem antypaństwowego i antyradzieckiego przemówienia, które wygłosił w dn. 9.IX.[19]81 w Zakładzie przez radiowęzeł oraz 17.IX.19[81] na mszy połowej w Nowej Soli”⁵¹. A. Geneja, który miał odwagę głosić prawdę o napaści ZSRR na Polskę w 1939 r. i zbrodni katyńskiej

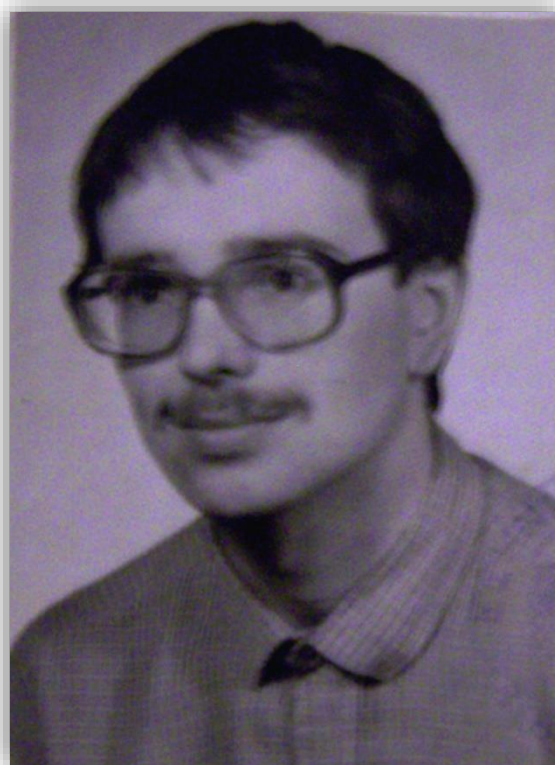
⁴⁸ Perlakowie, *Nowosolska „Solidarność”*, 116.

⁴⁹ „Katalog osób rozpracowywanych” [Andrzej Geneja].

⁵⁰ Perlakowie, *Nowosolska „Solidarność”*, 114–116.

⁵¹ „Katalog osób rozpracowywanych” [Andrzej Geneja].

został w 2011 roku uhonorowany Krzyżem Wolności i Solidarności jako pierwszy z nowosolan, na wniosek IPN Oddz. w Poznaniu.

Fotografia 2. Andrzej Trzeciak
Źródło: zbiory M.A.Perlaków

Jednym z najmłodszych skazanych przez Wojskowy Sąd Garnizonowy w Zielonej Górze był uczeń Technikum Elektrycznego w Nowej Soli – maturzysta Andrzej Trzeciak⁵² Po latach wspominał: „Istotnym wydarzeniem w życiu nas młodych był wybór Karola Wojtyły na Papieża. Od Niego usłyszeliśmy, że przyszłość Polski od nas zależy i musi od nas zależeć. Słowa Papieża o godności człowieka, jako podstawie życia każdej społeczności ludzkiej, jako zasadzie postępowania wobec drugiej osoby odkrywały przed nami inny, ludzki świat. Rozpoczęło się w nas „odnawianie oblicza ziemi”. Totalitarny system zaczęły drażnić ruchy religijne, które w nas młodych kształtowały postawy odpowiedzialności za Polskę, a przede wszystkim prowadziły do świata prawdziwych wartości. W Nowej Soli bardzo dynamicznie rozwinął się ruch pielgrzymkowy i oazowy”⁵³. A. Trzeciak włączył się w Ruch Światło-Życie,

⁵² Portal edukacyjny Instytutu Pamięci Narodowej 13GRUDNIA81.PL, „Elektroniczny inwentarz archiwalny akt spraw karnych z okresu stanu wojennego” [Andrzej Trzeciak]. Dostęp 10.10.2019, <https://13grudnia81.pl>; Z. Syska, „Opozycyjne grupy i organizacje młodzieży szkolnej w latach osiemdziesiątych na Ziemi Lubuskiej”, *Forum Historyczno-Społeczne* 5 (2017): 22–23.

⁵³ A. Trzeciak, „Organizacja Młodzieży Walczącej Polski – szkolna konspiracja w Nowej Soli”, w: Perlakowie, *Nowosolska „Solidarność”*, 257.

poznał w nim kolegów ze swojej szkoły Henryka Cisowskiego i Jarosława Szandurskiego oraz Tomasza Langa z Technikum Odlewniczego i Roberta Kozłowskiego z Zespołu Szkół Rolniczych w Koźuchowie⁵⁴.

W 1981 r. A. Trzeciak uczestniczył czynnie w staraniach o zawieszenia Krzyża w sali lekcyjnej, nad którą sprawowała opiekę jego klasa. Starania te wsparła jego wychowawczyni Maria Orłowska-Płonka. Bezpośrednim bodźcem do działania przeciwko reżimowi stała się dla uczniów śmierć górników w czasie pacyfikacji kopalni „Wujek”. Chłopcy założyli tajną Organizację Młodzieży Walczącej Polski. Opracowali statut, przyjęli zasady działania, złożyli przysięgę. W Sylwestra 1981 roku przeprowadzili swą pierwszą akcję ulotkową. Plakaty i ulotki drukowali sami. Organizacja do końca stycznia 1982 roku rozwijała się pomyślnie, w systemie piątkowym. Na początku lutego 1982 roku Organizacja została jednak rozbita przez SB. A. Trzeciaka zatrzymano w szkole 5 lutego 1982 roku, a nazajutrz został aresztowany i osadzony w Areszcie Śledczym przy Łużyckiej w Zielonej Górze. Przetrzymano go w celi z więźniami kryminalnymi. Jeden z nich wstawił się za nim, dzięki czemu mógł zatrzymać książeczkę do nabożeństwa, którą wziął z domu w czasie dokonywanego tam przeszukania. W celi przygotował pracę dyplomową i uczył się do matury. Wspomina, że „Podczas przesłuchań straszono mnie «nieznanymi sprawcami», czy «wilczym biletem». Jednym z wątków śledztwa była próba posądzenia nas o wytwarzanie i posiadanie materiałów wybuchowych”⁵⁵. Na sali sądowej rodzicom oskarżonych towarzyszyła wychowawczyni Maria Orłowska-Płonka i koledzy z klasy. Cała klasa odmówiła udziału w studniówce⁵⁶. Wojskowy Sąd Garnizonowy w Zielonej Górze w dn. 27 marca 1982 roku skazał A. Trzeciaka na 2 lata więzienia w zawieszeniu na 4 lata, dozór kuratora i grzywnę. Podobnie Piotra Labrzyckiego, a pozostałych uczniów na niższe wyroki. Wojskowa Prokuratura Garnizonowa dnia 27 marca 1982 roku złożyła rewizję od tego wyroku domagając się podwyższenia kary do 4 lat pozbawienia wolności w przypadku A. Trzeciaka (dla Labrzyckiego kary 3 lat pozbawienia wolności). Sąd Najwyższy rewizji nie uwzględnił. Wszyscy skazani zostali uniewinnieni 22 kwietnia 1994 roku wyrokiem Izby Wojskowej Sądu Najwyższego w Warszawie⁵⁷. Sąd podkreślił, że Organizacja Młodzieży Walczącej Polski powstała „jako reakcja wobec ograniczeń praw obywatelskich i związkowych będących następstwem wprowadzenia stanu wojennego. Celem tej organizacji miało być głoszenie prawdy skrywanej przez prorządowe publikatory, oraz krytyka istniejącej

⁵⁴ Trzeciak, „Organizacja Młodzieży Walczącej Polski – szkolna konspiracja w Nowej Soli”, 258.

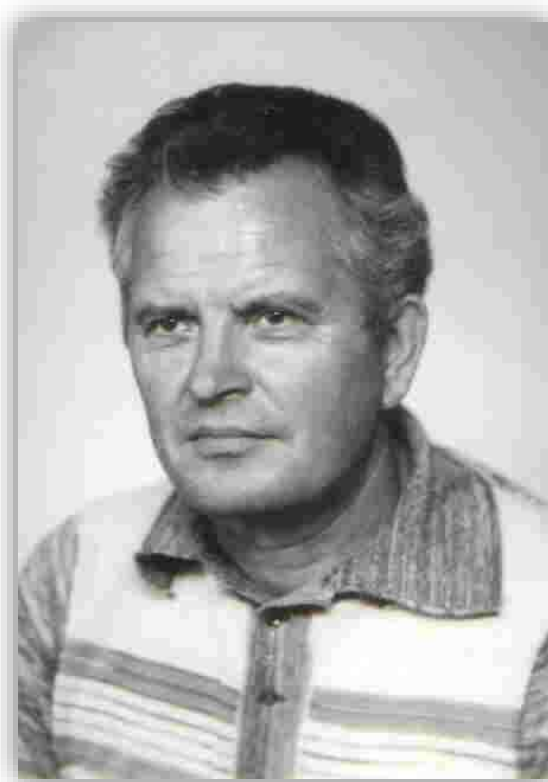
⁵⁵ Trzeciak, „Organizacja Młodzieży Walczącej Polski – szkolna konspiracja w Nowej Soli”, 259.

⁵⁶ Trzeciak, „Organizacja Młodzieży Walczącej Polski – szkolna konspiracja w Nowej Soli”, 260.

⁵⁷ Portal edukacyjny Instytutu Pamięci Narodowej 13GRUDNIA81.PL, „Elektroniczny inwentarz archiwalny akt spraw karnych z okresu stanu wojennego” [Andrzej Trzeciak]. Dostęp 10.10.2019, <https://13grudnia81.pl>.

rzeczywistości w kierunku jej naprawy. W ugruntowanym już orzecznictwie Sądu Najwyższego taka działalność nie jest uznawana za społecznie niebezpieczną, lecz wprost przeciwnie jako zasługująca na uznanie⁵⁸. A. Trzeciak został uhonorowany Krzyżem Wolności i Solidarności w 2018 r.

Warto dodać, że także wychowawczyni A. Trzeciaka była represjonowana. Została fałszywie oskarżona i dyscyplinarnie przeniesiona do pracy w innej placówce oświatowej. Krzyż w jej pracowni usunięto. Na znak protestu przeciwko prześladowaniu wychowawczyni najlepsi uczniowie z jej klasy: Halina Kozdroń i Witold Tomczak odmówili przyjęcia nagrody Kuratora, przyznanej za wybitne osiągnięcia w nauce. Wsparcie środowiska miało duże znaczenie dla osoby represjonowanej, pomagało utrzymać dobrą kondycję psychiczną⁵⁹.

Fotografia 3. Albin Markowski
Źródło: zbiory M.A.Perlaków

W latach 1982–1990 samotnie walkę prowadził Albin Markowski szykanowany za działalność związkową w „Solidarności” przez swego pracodawcę. Związany z Odrą od 1949 roku, absolwent Państwowej Szkoły Żeglugi Śródlądowej we Wrocławiu przez 20 lat pływał w

⁵⁸ Trzeciak, „Organizacja Młodzieży Walczącej Polski – szkolna konspiracja w Nowej Soli”, 261.

⁵⁹ Perlakowie, *Nowosolska „Solidarność”*, 56-57; Trzeciak, „Organizacja Młodzieży Walczącej Polski – szkolna konspiracja w Nowej Soli”, 260–261. W 2000 r. M. Orłowska-Płonka pod ps. „Jan Maria Kryża” opublikowała poetyckie rekolekcje ze wstępem ks. Jana Twardowskiego (Jan Maria Kryża [Maria Orłowska-Płonka], *Lampki oliwne: rekolekcje nie tylko dla kapłanów* (Kraków: Wydawnictwo WAM, 2000),.

żegludze śródlądowej, m.in. na holowniku parowym tylnokołowym „Karkonosze”. Później pracował w Remontowej Stoczni Rzecznej we Wrocławiu Oddział w Nowej Soli, gdzie był cenionym pracownikiem, wynalazcą. W 1980 roku współorganizował „Solidarność”, był wybrany przewodniczącym⁶⁰.

„Okres po 13 grudnia 1981 roku był dla mnie i mojej rodziny drogą przez mękę. Nagany, kary pieniężne, wypowiedzenia płacy i z pracy, dyscyplinarne zwolnienie z wyprowadzeniem ze Stoczni przez straż (z zakazem wstępu)”⁶¹. Jako wieloletni ławnik A. Markowski potrafił bronić się na ścieżce prawnej. Odwoływał się początkowo do Komisji Rozjemczej, Terenowej Komisji Odwoławczej ds. Pracy w Nowej Soli, Sądu Rejonowego w Nowej Soli. Po oddaleniu przez Wojewódzki Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Zielonej Górze – IV Wydział Pracy z siedzibą w Sulechowie rewizji wniesionej przez Stocznnię podważającej korzystne dla działacza „Solidarności” orzeczenie, pracodawca wniósł rewizję nadzwyczajną do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (także oddaloną). Dnia 17 grudnia 1986 roku Stocznia rozwiązała z A. Markowskim umowę o pracę bez wypowiedzenia z winy pracownika⁶². Zwolniony z pracy odwołał się do Sądu. „Kiedy po 5 miesiącach z prawomocnym wyrokiem uznającym me racje zgłosiłem się do pracy, kierownik /.../ oświadczył: «Mnie ten świstek papieru nie interesuje!». A miałem wtedy na kogo pracować – żona Hilda i troje dzieci”⁶³ – wspominał. W efekcie dalszych szykan i odmowy dopuszczenia do pracy na jego stanowisku A. Markowski rozpoczął pracę w prywatnym warsztacie.

Po zmianach 1989 roku wystąpił do Społecznej Komisji Pojednawczej w Warszawie o zmianę świadectwa pracy i opinii wystawionych przez Stocznnię. Jego wniosek został oddalony 15 kwietnia 1991 roku. Ponowił go więc i tym razem przeprowadzono postępowanie uznając, że jego prawa pracownicze były naruszone w związku z działalnością związkową. Koszty postępowania musiała pokryć Stocznia. A. Markowski dochodził sprawiedliwości przez przeszło 9 lat⁶⁴. Otrzymał w 2016 r. status osoby represjonowanej z przyczyn politycznych.

Zakończenie

W latach 80. represje nie były tak drakońskie jak w czasach stalinowskich, czy w przypadku obrońców zielonogórskiego Domu Katolickiego w 1960 r. Były jednak stosowane dość

⁶⁰ Perlakowie, *Nowosolska „Solidarność”*, 45.

⁶¹ A. Markowski, „Rzeczywistość po 13 grudnia 1981 r. widziana oczami stoczniowca”, w: Perlakowie, *Nowosolska „Solidarność”*, 278.

⁶² A. Perlak, „Decyzja Społecznej Komisji Pojednawczej w Warszawie po 1989 r.”, w: Perlakowie, *Nowosolska „Solidarność”*, 279.

⁶³ Markowski, „Rzeczywistość po 13 XII 1981 r. widziana oczami stoczniowca”, 278.

⁶⁴ Perlak, „Decyzja Społecznej Komisji Pojednawczej w Warszawie po 1989 r.”, 279–282.

powszechnie i na tyle dotkliwe, że niszczyły zdrowie, pozycję zawodową, społeczną, a często i rodzinę represjonowanego.

Bibliografia

Literatura:

Grabiec Przemysław, *Powstanie i działalność NSZZ „Solidarność” w Zielonej Górze w latach 1980–1981*. Zielona Góra: Wydawnictwo ORGANON, 1996.

Handke Waldemar, *Solidarność Leszczyńska 1980–1990*. Leszno: Instytut im. gen. Stefana „Grota” Roweckiego w Lesznie, 2010.

Kryża Jan Maria [Maria Orłowska-Płonka], *Lampki oliwne: rekolekcje nie tylko dla kapłanów*. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2000.

Kurpierz Tomasz, Neja Jarosław, red. *Internowani i uwięzieni w stanie wojennym*. Katowice–Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2018.

Łuczkiwicz Roman W., red. *Powstanie NSZZ „Solidarność” w Zielonej Górze. Cz. 1 Opowiemy wam o tych wypadkach...* Zielona Góra: Gimnazjum nr 1 w Zielonej Górze, 2005.

Łuczkiwicz Roman W., red. *Powstanie NSZZ Solidarność w Zielonej Górze. Cz. 2 Nie zapomnijcie tamtych dni...* Zielona Góra: Gimnazjum nr 1 w Zielonej Górze, 2006.

Majchrzak Grzegorz, red. *Inteligentna forma internowania.. Ćwiczenia i powołania do ludowego Wojska Polskiego jako forma represji po 13 grudnia 1981 r.* Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2016.

Marcinkiewicz Marta, *Ośrodki odosobnienia 1981–1982. Wierzchowo Pomorskie, Jaworze, Darłówek i Głębokie*. Gdańsk: Oddział Instytutu Pamięci Narodowej w Szczecinie, Europejskie Centrum Solidarności, 2016.

Czesław Osekowski, Robert Skobelski, red. *Stan wojenny na Ziemi Lubuskiej*. Zielona Góra: Uniwersytet Zielonogórski, 2009.

Perlak Bartłomiej, *Internowani na Dolnym Śląsku i Opolszczyźnie. Ośrodki odosobnienia podległe Okręgowemu Zarządowi Zakładów Karnych we Wrocławiu (1981–1982)*. Wrocław–Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2017.

Perlakowie Andrzej i Maria, *Internowani w Uhercach II (16 sierpnia – 23 grudnia 1982 r.)*. Wrocław: Oddział Instytutu Pamięci Narodowej we Wrocławiu, 2010.

Perlakowie Maria i Andrzej, *Nowosolska „Solidarność”. Relacje, wspomnienia, dokumenty (wrzesień 1980 – czerwiec 1990)*. Poznań: Oddział Instytutu Pamięci Narodowej w Poznaniu, 2013.

Piotrowski Paweł, red. *Aparat Bezpieczeństwa w Polsce. Kadra Kierownicza*, t. 3: 1975–1990. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2008.

Syska Zbigniew, „Opozycyjne grupy i organizacje młodzieży szkolnej w latach osiemdziesiątych na Ziemi Lubuskiej”. *Forum Historyczno-Społeczne* 5 (2017): 7–72.

Wojcieszek Elżbieta, red. *Władze wobec kościołów i związków wyznaniowych na Środkowym Nadodrzu w latach 1980-1989*. Poznań–Warszawa: Oddział Instytutu Pamięci Narodowej w Poznaniu, 2016.

Zwiernik Przemysław, „Błaszczyk Hubert Andrzej”. W: *Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976 – 1989*. T. 1, Mirosława Łątkowska, red. Warszawa: Stowarzyszenie Pokolenie, Instytut Pamięci Narodowej, 2010.

Zwiernik Przemysław, „NSZZ „Solidarność” w Zielonej Górze”. W: *NSZZ Solidarność 1980–1989*, t. 4: *Polska Zachodnia*, red. Łukasz Kamiński, Grzegorz Waligóra. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2010.

Zwiernik Przemysław, „Region Zielona Góra NSZZ «Solidarność»”. W: *Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976 – 1989*. T. 3, Grzegorz Waligóra, red. Warszawa: Stowarzyszenie Pokolenie, Instytut Pamięci Narodowej, 2019.

Netografia:

Biuletyn Informacji Publicznej. Instytut Pamięci Narodowej Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, „Katalog osób rozpracowywanych”. Dostęp 10.10.2019, <http://katalog.bip.ipn.gov.pl>.

Portal edukacyjny Instytutu Pamięci Narodowej 13GRUDNIA81.PL, „Elektroniczny inwentarz archiwalny akt spraw karnych z okresu stanu wojennego”. Dostęp 10.10.2019, <https://13grudnia81.pl>.

Portal edukacyjny Instytutu Pamięci Narodowej 13GRUDNIA81.PL, „Wykaz alfabetyczny osób internowanych w okresie stanu wojennego (Wykonano z akt o sygn. IPN Po 161/1)”. Dostęp 10.10.2019, <https://13grudnia81.pl>.

Akty prawne:

Dekret z 12.12.1981 o postępowaniach szczególnych w sprawach o przestępstwa i wykroczenia w czasie obowiązywania stanu wojennego, Dz.U. 1981, nr 29, poz. 156.

Dekret z 12.12.1981 o przekazaniu do właściwości sądów wojskowych spraw o niektóre przestępstwa oraz o zmianie ustroju sądów wojskowych i wojskowych jednostek organizacyjnych Prokuratury Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w czasie obowiązywania stanu wojennego, Dz. U. 1981, nr 29, poz. 157.

Dekret z 12.12.1981 o stanie wojennym, Dz. U. 1981, nr 29, poz. 154.

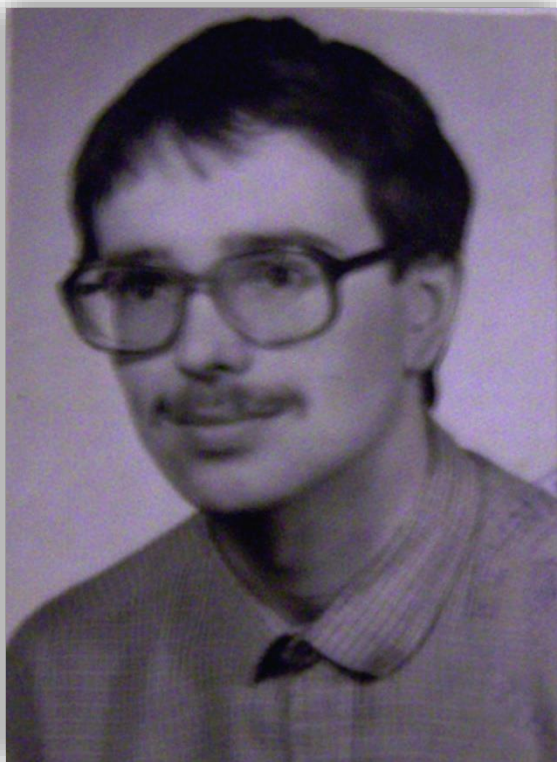
Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 16.03.2011, sygn. akt K 35/08, Dz. U. z 28.03.2011, nr 64, poz. 342.

Streszczenie

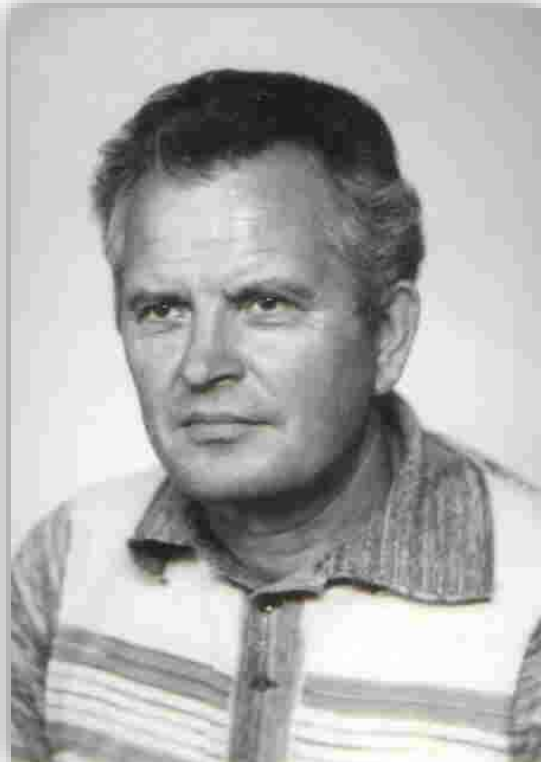
Niniejszy artykuł prezentuje główne rodzaje represji (internowanie, skazanie, zwolnienie z pracy), na jakie byli narażeni działacze pokolenia „Solidarności”, w tym działacze zielonogórscy oraz sylwetki represjonowanych (Andrzej Geneja, Andrzej Trzeciak, Albin Markowski).

Słowa kluczowe

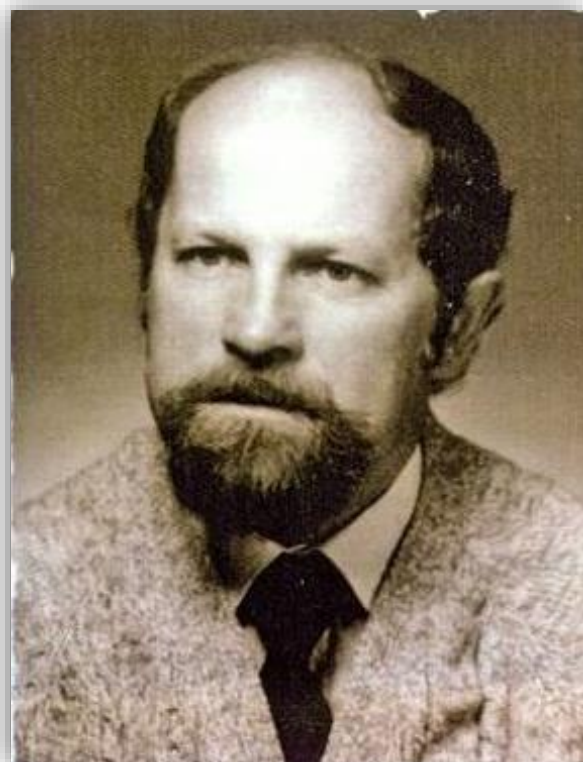
„Solidarność”, internowany, skazany, zwolniony z pracy, Andrzej Geneja, Andrzej Trzeciak, Albin Markowski.

Andrzej Trzeciak

Albin Markowski

Andrzej Geneja

Odznaka Honorowa Statusu